

УДК 327.8

**ПАРСЫ ШЫҒАНАҒЫ DAҒДАРЫCЫ MӘCEЛEЛEPІ (2019-2020 жж.)**

**Ағаділ Аружан Қанатбекқызы**

[Agadilaru@mail.ru](mailto:Agadilaru@mail.ru)

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰҰ Халықаралық қатынастар факультетінің

Халықаралық қатынастар кафедрасының 2 курс студенті,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Джумадилова Г.М.

2019-2020 Парсы шығанағы дағдарысы - Иран Ислам Республикасы мен оның одақтастары мен Америка Құрама Штаттары мен Парсы шығанағындағы одақтастары арасындағы әскери шиеленістің артуы. АҚШ Иран мен оның мемлекеттік емес одақтастарының АҚШ-тың Парсы шығанағы мен Ирактағы күштері мен мүдделеріне шабуыл жасау бойынша жоспарланған науқанын тоқтату үшін аймақтағы әскери күштерін құра бастады. Бұл Трамп әкімшілігі кезінде екі ел арасындағы саяси шиеленістің артуына, АҚШ-тың Бірлескен Кешенді Іс-қимыл Жоспарынан (JCPOA) шығуынан, Иранға қарсы жаңа

санкциялардың енгізілуінен және Ислам Революциясы Сақшыларының тағайындалуымен байланысты болды. Корпус (IRGC) террористік ұйым ретінде.

Бұған жауап ретінде Иран АҚШ Орталық қолбасшылығын террористік ұйым ретінде анықтады. Парсы шығанағындағы бірнеше сауда кемелері 2019 жылғы мамыр мен маусымда болған екі оқиға кезінде зақымданды. Батыс елдері Иранды айыптады, ал Иран бұл іске қатысы жоқ деп мәлімдеді. 2019 жылы маусымда Иран Ормуз бұғазы үстінде ұшып жүрген американдық RQ-4A барлау дронын атып түсірді, бұл шиеленісті күрт күшейтіп, қарулы қақтығысқа алып келді. 2019 жылдың шілдесінде Гибралтар бұғазында ирандық мұнай танкерін Ұлыбритания Еуропалық Одақтың санкцияларын бұза отырып Сирияға мұнай тасымалдап жатыр деген уәжбен ұрлап әкетті. Кейінірек Иран британдық мұнай танкерін және оның экипажын Парсы шығанағында басып алды. Кейінірек Иран да, Ұлыбритания да кемелерді босатты. Сонымен қатар, АҚШ Халықаралық теңіз қауіпсіздігі шеңберін құрды, оның мақсаты АҚШ Қорғаныс министрлігінің мәліметі бойынша «жалпы бақылау және Таяу Шығыстағы маңызды су жолдарындағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету» болып табылады.

Дағдарыс 2019 жылдың аяғы мен 2020 жылдың басында Ирактың халықтық жұмылдыру күштерінің құрамына кіретін Катаиб Хезболла қарулы күштерінің мүшелері америкалық персонал орналасқан Ирак базасына жасалған шабуылда америкалық мердігерді өлтірген кезде күшейе түсті. Бұған жауап ретінде АҚШ Ирак пен Сириядағы Хезболла Катаиб нысандарына әуе шабуылдарын жасап, 25 жасақты өлтірді. Хизболланың Катаибі АҚШ-тың Бағдадтағы елшілігіне жасалған шабуылмен жауап қайтарып, АҚШ-ты Таяу Шығысқа жүздеген жаңа әскер жіберіп, олардың Ирактағы «қорғаушыларына» алдын-ала соққы беретіндерін жариялауға мәжбүр етті. Бірнеше күннен кейін IRGC Құдс отрядының командирі Кассем Солеймани мен ПМФ командирі Абу Махди әл-Мухандисті АҚШ-тың ұшқышсыз ұшақтары соққыға жығып, Иранның Жоғарғы Көшбасшысы Али Хаменеи АҚШ күштерінен кек алуға ант берді. АҚШ шиеленіске жауап ретінде 4000-ға жуық әскерін жіберді, ал Израиль қауіпсіздікті күшейтті. Иран ядролық келісімді 2020 жылы 5 қаңтарда аяқтады және Ирак парламенті барлық шетелдік әскерлерді өз аумағынан шығару туралы қаулы қабылдады.

Америка Құрама Штаттары мен Иран ашық қақтығысқа 2020 жылдың 8 қаңтарында, IRGC американдық сарбаздар Солейманиге қастандық үшін кек қайтару үшін орналасқан американдық / ирактық екі әскери базаға зымыран соққыларын берген кезде, Иран мен АҚШ-тың сирек кездесетін тікелей қарсыласуы және соғыс шекарасына жақын. екі халық арасында онжылдықта. Құрама Штаттардағы шығындар мен шығындар туралы алғашқы бағалаудан кейін, Трамп әкімшілігі тікелей әскери реакцияны уақытша алып тастап, бірақ жаңа санкциялар жариялау арқылы шиеленісті сейілтті. Кейін шабуылдардан жүзден астам американдық әскерилер жарақат алғаны белгілі болды. Дағдарыс кезінде Украина халықаралық әуе компаниясының 752-ші рейсі Имам Хомейнидің Тегеран халықаралық әуежайынан көтерілгеннен кейін атып түсірілді, ал батыс шенеуніктері бұл ұшақты ирандық SA-15 «жер-жер» зымыраны атып түсірді деп мәлімдеді. 2020 жылы 11 қаңтарда Иран әскери күштері өздерінің қателіктері салдарынан ұшақты қателесіп атып түсіргендерін өз мәлімдемесінде мойындады.

Соғысушы тараптар Иран мен одақтастар: Қарсыласу осі және шииттердің жарты айы. АҚШ Иран мен оның бейресми одақтастары АҚШ-тың Парсы шығанағы мен Ирактағы күштері мен мүдделеріне шабуыл жасау үшін жоспарланған содырлар науқанын тоқтату үшін өзінің аймақтағы әскери қатысуын күшейте бастады. PMF пен «Катаиб Хезболла» АҚШ-тың әуе шабуылдарына ұшырады, олар Иранның бұйрықтары бойынша соғысушы ретінде сенімді адамдармыз деп мәлімдеді. 2019 жылдың маусымында Иран RQ-4A американдық барлау дронын атып түсірді, бұл шиеленісті күрт күшейтіп, қарулы қақтығысқа алып келді.

Халықаралық теңіз қауіпсіздігі шеңбері Негізгі мақала: Халықаралық теңіз қауіпсіздігі шеңбері Сондай-ақ қараңыз: Араб-Америка қатынастары Халықаралық теңіз қауіпсіздігі құрылысын салу Логотип Халықаралық теңіз қауіпсіздігі ұйымы (IMSC), бұрын «Сентинель Operation» немесе «Сентинель Program» операциясы деп аталған, бұл АҚШ-пен құрылған

көпұлтты теңіз бастамасы болып табылады. Иран коммерциялық танкерлерді басып алғаннан кейін шығанақтың қауіпсіздігі. Иран 2019 жылдың 20 маусымында американдық пилотсыз аппаратын құлатқаннан кейін, АҚШ Парсы шығанағында ирандықтардың шабуылын тоқтату үшін коалиция құру әрекеттерін күшейтті. 19 шілдеде АҚШ Орталық қолбасшылығы «Сентинель операциясы» деп атағанын растады, оның мақсаты - шиеленісті азайту және теңіздегі тұрақтылықты қамтамасыз ету «халықаралық суларда» бүкіл Парсы шығанағы, Ормуз бұғазы, Баб әл-Мандеб (БМ) және Оман шығанағы» тақырыбында өтті. Сентинель ұйымға мүше елдерді өздерінің жалаушалы сауда кемелерінің аймақта ілесіп жүруін қамтамасыз етуге және бақылау мүмкіндіктерін үйлестіруге шақырды. Кейінірек АҚШ қорғаныс министрі Марк Эспер операцияның сипаты туралы: «Мен ... ирандықтардың кемені, әрине, кез-келген себеппен басып алуына немесе тоқтатуына жол бермеу керек деп ойлаймын», - деп мәлімдеді.

Кейбір АҚШ одақтастары, әсіресе еуропалық одақтастар, Сентинель бағдарламасынан сақ болды, себебі АҚШ бастаған әскери-теңіз күштеріне қосылуға күмән туды, сондықтан оларды Иранмен қарсыласуға апаруы мүмкін; бұл Америка Құрама Штаттарынан бөлек Еуропа бастаған әскери-теңіз күштерін қауіпсіздендіру бойынша потенциалды күш-жігер туралы есептермен бірге жүрді. 2019 жылдың қыркүйегіне қарай АҚШ «Сентинель» операциясын «Халықаралық теңіз қауіпсіздігі шеңберіне» «өзгертті», бұл хабарларға қарағанда көп қатысушыларды тартуға мүмкіндік берді. 2019 жылдың тамыз айының басында Ұлыбритания Еуропадағы әскери-теңіз күштері идеясынан бас тартып, АҚШ-қа өзінің теңіз бағдарламасында қосылуға келісті.

Австралия 21 тамызда АҚШ бастаған теңіз коалициясына қосылатынын және Таяу Шығыста 2019 жылдың соңына дейін бір айға P-8A Poseidon барлау ұшағын, 2020 жылдың қаңтарында алты айға фрегат және Австралия күштерінің жеке құрамын орналастыруды жоспарлап отырғанын мәлімдеді. Бахрейндегі IMSC штаб-пәтеріндегі қорғаныс. 16 қыркүйекте IMSC мүшелері басқа 25 елдің өкілдерімен бірге RFA Cardigan Bay бортында ірі жоспарлау конференциясын өткізді, онда олар осы операцияға адал екендіктерін растады және аймақтағы маңызды су жолдарындағы теңіз қауіпсіздігін жақсарту жөніндегі күш-жігерін талқылады. Сауд Арабиясы коалицияға 18 қыркүйекте, ал Біріккен Араб Әмірліктері 20 қыркүйекте қосылды. 2019 жылдың қарашасында Албания IMSC-ке қосылған жетінші мемлекет болды. Литва 2020 жылдың наурызында коалицияға қосылды.

#### Одақтастар мен қолдаушылар

2019 жылдың 6 тамызында Израильдің Сыртқы істер министрі Исраил Катц Израиль барлау және басқа анықталмаған көмек көрсету арқылы коалицияға қатысады деп хабарлады. 2019 жылдың 18 қазанында Жапония IMSC-ке қосылмайтынын, керісінше «Жапонияға байланысты» сауда кемелерін күзету үшін өзінің жеке теңіз активтерін аймаққа орналастыратындығын, сонымен бірге Америка Құрама Штаттарымен тығыз байланыста жұмыс істей беретіндігін мәлімдеді.

Жапонияның жоғары лауазымды адамы Оман шығанағын, Солтүстік Араб теңізін және басқа да аймақтық суларды күзететін әскери кемелер мен ұшақтарға қатысты күтпеген жағдай болуы мүмкін деп мәлімдеді. 2020 жылдың ақпанында Жапония үкіметінің Жапония экономикасы тәуелді болатын барлық мұнаймен қамтамасыз ететін маршруттарды қорғау жөніндегі күш-жігері аясында жапон әскери кемесі Оман шығанағына бет алды. Кувейт пен Катар 2019 жылдың қарашасында қосылуға ниет білдірді.

#### Пайдаланылған әдебиеттердің тізімі:

1. Кризис в Персидском заливе
2. EJIL: Talk (Блог Европейского журнала международного права), 20 августа 2019 г. Кризис в Персидском заливе 2019–2020 годов –
3. [https://ru.qaz2019%E2%80%932020\\_Persian\\_Gulf\\_crisis](https://ru.qaz2019%E2%80%932020_Persian_Gulf_crisis)